

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Φιλοσοφία της Γλώσσας

Ενότητα: Εισαγωγή στη Φιλοσοφία της Γλώσσας

Ελένη Μανωλακάκη

Σχολή Θετικών Επιστημών

Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης (Μ.Ι.Θ.Ε.)

1.	Η Φιλοσοφία της Γλώσσας και η σημασία της κατά τον 20ο αιώνα	3
1.1	Η φιλοσοφία της γλώσσας ως τρόπος του φιλοσοφείν.....	4
1.2	Γενικά χαρακτηριστικά της γλώσσας.....	10
1.3	Σύνταξη-Σημασιολογία-Πραγματολογία	12
1.3.1	Τα ερωτήματα της φιλοσοφίας της γλώσσας.....	13
1.4	Διακρίσεις και επισημάνσεις.....	15
1.4.1	Μνεία και χρήση μιας γλωσσικής έκφρασης.....	15
1.4.2	Δείγμα και Τύπος μιας γλωσσικής έκφρασης.....	16
1.4.3	Γλώσσα-Μεταγλώσσα	17
1.4.4	Σχέση γλώσσας –σκέψης	18
1.4.5	Νόημα Ομιλητή-Νόημα της έκφρασης.....	19
1.4.6	Κανονιστικότητα του Νοήματος.....	19
1.4.7	Το νόημα ως ιδέα	20
2.	Σημειώματα	22

1. Η Φιλοσοφία της Γλώσσας και η σημασία της κατά τον 20ο αιώνα

Η φιλοσοφία της γλώσσας είναι εκείνο το φιλοσοφικό πεδίο που έχει ως αντικείμενο την προβληματική γύρω από τη φύση του γλωσσικού νοήματος. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η γλώσσα κατέχει τεράστια σημασία στην ανθρώπινη ζωή, σε σημείο να αναφέρεται συχνά ότι η κατοχή γλώσσας και η ικανότητα γλωσσικής επικοινωνίας είναι το κεντρικότερο γνώρισμα του ανθρώπου, ένα γνώρισμα δυνάμει του οποίου ο άνθρωπος είναι κοινωνικό και έλλογο ον. Η κατοχή και η χρήση γλώσσας επιτρέπει αφενός την επικοινωνία με τους συνανθρώπους και αφετέρου τη δυνατότητα δομημένων σκέψεων και συγκροτημένων συλλογισμών. Με τη χρήση της γλώσσας καθίσταται δυνατό να διατυπώσουμε τις σκέψεις μας ώστε να γίνουν κατανοητές στους άλλους καθώς και να κατανοήσουμε τις δικές τους σκέψεις, κάτι που σε τελική ανάλυση καθιστά δυνατή τη μετάδοση γνώσης από γενεά σε γενεά και από άνθρωπο σε άνθρωπο. Η γλώσσα και η γλωσσική επικοινωνία είναι πράγματι ιδιαίτερα πολύπλοκα φαινόμενα που μπορεί κανείς να προσεγγίσει από διάφορες προοπτικές, π.χ. από την προοπτική της ιστορικής εξέλιξης μιας συγκεκριμένης γλώσσας, μελετώντας την ετοιμολογία των όρων της, από την προοπτική του γλωσσολόγου, μελετώντας τη φωνολογία, δηλαδή τη φύση των ήχων που αποτελούν γλωσσικά εκφωνήματα, τη γραμματική σύνταξη μιας γλώσσας ή την σημασιολογία μιας γλώσσας, δηλαδή τις σχέσεις των γλωσσικών στοιχείων με τον κόσμο.

Η φιλοσοφία της γλώσσας επικεντρώνεται στην έννοια του νοήματος των γλωσσικών όρων. Εάν σκεφτούμε για λίγο ότι η γλώσσα αποτελεί ένα σύστημα ήχων ή συναθροίσεων φθόγγων το οποίο καθιστά δυνατή αφενός την έκφραση σκέψεων και αφετέρου τη γλωσσική επικοινωνία λόγω του ότι αυτοί οι ήχοι/συναθροίσεις φθόγγων σημαίνουν κάτι, έχουν δηλαδή νόημα, δεν θα αποτελούσε υπερβολή να πούμε η φιλοσοφία της γλώσσας επιχειρεί την ανάλυση ενός από τα κεντρικότερα γνωρίσματα της γλώσσας. Έτσι, κάπως επιγραμματικά, τα κεντρικά ζητήματα στη φιλοσοφία της γλώσσας αφορούν στη φύση του γλωσσικού νοήματος; Τι είναι το νόημα μιας γλωσσικής έκφρασης; Σε τι συνίσταται η κατανόηση μιας γλώσσας και σε τι η γλωσσική επικοινωνία; Πώς καθορίζεται το νόημα μιας γλωσσικής έκφρασης; Ποιός είναι ο ελάχιστος φορέας νοήματος; Ας σημειώσουμε ότι αντικείμενο της φιλοσοφίας της γλώσσας δεν είναι η ανάλυση της έννοιας του νοήματος των εκφράσεων μιας συγκεκριμένης γλώσσας. Στη φιλοσοφία της γλώσσας δεν επιχειρούμε μια ανάλυση του τι σημαίνουν οι καθέκαστες εκφράσεις της ελληνικής γλώσσας ή της αγγλικής. Αντικείμενο της φιλοσοφίας της γλώσσας αποτελεί η ανάλυση της έννοιας του νοήματος των γλωσσικών εκφράσεων γενικά. Το φιλοσοφικό πεδίο που ονομάζεται φιλοσοφία της γλώσσας χαρακτηρίζεται από τα φιλοσοφικά προβλήματα που αφορούν αυτήν την έννοια και περιλαμβάνει θεωρίες γύρω από τη φύση του γλωσσικού νοήματος.

Μερικά από τα φιλοσοφικά προβλήματα που εγείρει η έννοια του νοήματος είναι γνωστά από την αρχαιότητα και με τον ένα ή τον άλλο τρόπο εμφανίζονται, μαζί με νέες προβληματικές στη Μεσαιωνική και Νεότερη Φιλοσοφία. Κατά τις περιόδους αυτές συναντούμε προσεγγίσεις της έννοιας του γλωσσικού νοήματος και εγχειρήματα απαντήσεων κάποιων ερωτημάτων σχετικών με το γλωσσικό νόημα. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στον Πλατωνικό διάλογο *Κρατύλος* διατυπώνεται το ερώτημα του τρόπου με τον οποίο προσδιορίζονται τα ονόματα των πραγμάτων και σε αυτόν το διάλογο ο Σωκράτης μερικές φορές παρουσιάζεται ως να προσυπογράφει τη θέση ότι το όνομα ανήκει κατά φύση στο πράγμα ενώ σε άλλα σημεία του διαλόγου παρουσιάζεται ως να υπερασπίζεται τη θέση ότι το όνομα αποδίδεται με κάποια σύμβαση στο πράγμα. Στον Πλατωνικό διάλογο *Σοφιστής* βρίσκουμε σχεδόν σε μορφή υπαινιγμού μια θέση για την σχέση μεταξύ γλώσσας και σκέψης, την θέση ότι η σκέψη είναι διάλογος που κάνει η ψυχή με τον εαυτό της. Οι Στωικοί φιλόσοφοι εισηγούνται το *λεκτόν* —μη-υλικό νόημα το οποίο σημαίνεται από την υλική ‘φωνή’ και διακρίνεται από το ‘σωματικό τυγχάνον’—, στη Μεσαιωνική Φιλοσοφία κυριαρχεί η διαμάχη μεταξύ ρεαλισμού-νομιναλισμού, δηλαδή του ερωτήματος εάν οι γλωσσικοί όροι εισάγουν οντότητες ή όχι, ενώ στην Νεότερη Φιλοσοφία οι λέξεις θεωρούνται σύμβολα ιδεών.

1.1 Η φιλοσοφία της γλώσσας ως τρόπος του φιλοσοφείν

Όστόσο, μόλις από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με την εμφάνιση των πρώτων συστηματικών θεωριών νοήματος από τους Frege, Russell, Wittgenstein, και με την αποδέσμευση της έννοιας του νοήματος από τον ψυχολογισμό (βλέπε κεφ. 1) η προβληματική γύρω από τη φύση του γλωσσικού νοήματος συγκροτεί το πεδίο που ονομάζουμε σήμερα φιλοσοφία της γλώσσας. Η φιλοσοφία της γλώσσας κατά τη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα αναδεικνύεται σε κεντρικό κλάδο της φιλοσοφίας, ενώ ταυτόχρονα εισάγει έναν τρόπο του φιλοσοφείν που εν πολλοίς χαρακτηρίζει την αναλυτική φιλοσοφία. Όπως επισημάναμε προηγουμένως, ως κλάδος της φιλοσοφίας, η φιλοσοφία της γλώσσας ασχολείται με την προβληματική γύρω από τη φύση του νοήματος και επιχειρεί την ανάλυση και την εύρεση κριτηρίων αυτής της έννοιας. Διάφορα εγχειρήματα ανάλυσης αυτής της έννοιας και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν θα παρουσιαστούν διεξοδικά στα επόμενα κεφάλαια. Στο σημείο αυτό όμως αξίζει να σταθούμε για λίγο προκειμένου να παρουσιάσουμε εν συντομία κάποια σχόλια που αφορούν τη θέση που έλαβε η φιλοσοφία της γλώσσας στον ευρύτερο φιλοσοφικό χώρο.

Μολονότι, εκ πρώτης όψεως, τα φιλοσοφικά ερωτήματα γύρω από τη φύση του γλωσσικού νοήματος μοιάζουν αυτόνομα και ανεξάρτητα από τις υπόλοιπες φιλοσοφικές διαμάχες, οι οποίες επικεντρώνονται σε ζητήματα ηθικής, γνωσιολογίας, και μεταφυσικής, κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα η προβληματική γύρω από τη φύση του γλωσσικού νοήματος αποκτά κεντρική σημασία στη

φιλοσοφία καθώς συμπλέκεται με μια αμιγώς μεταφιλοσοφική θέση, με μια θέση που αφορά τον ίδιο τον τρόπο του φιλοσοφείν, τον τρόπο της φιλοσοφικής πρακτικής. Η πρόοδος στον τομέα της Λογικής που σημειώθηκε κυρίως με την επινόηση από τον G. Frege ενός νέου συστήματος συμβολικής Λογικής και οι συστηματικές θεωρίες νοήματος των Frege, Russell, Wittgenstein συντελούν, για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του R. M. Rorty (1967), σε μια «μεθοδολογική επανάσταση»¹ στη φιλοσοφία, η οποία έχει ονομαστεί γλωσσική στροφή και η οποία εγκαινιάζει την αναλυτική φιλοσοφία. Η φιλοσοφία της γλώσσας συνιστά έναν τρόπο του φιλοσοφείν στο βαθμό που η γλωσσική ανάλυση, δηλαδή η λογική/ νοηματική ανάλυση των γλωσσικών εκφράσεων, θεωρείται η μόνη νόμιμη μέθοδος προσέγγισης των φιλοσοφικών προβλημάτων και στο βαθμό που αντικείμενο της φιλοσοφίας καθίσταται η ανάλυση της γλώσσας: τα φιλοσοφικά ερωτήματα απαντώνται ή απαλείφονται μόνο εάν αναλύσουμε τις γλωσσικές διατυπώσεις με τις οποίες εμφανίζονται. Ο σκοπός δε της φιλοσοφίας είναι η ανάλυση των γλωσσικών διατυπώσεων των φιλοσοφικών προβλημάτων. Με τη γλωσσική στροφή, οι θέσεις και οι προβληματισμοί γύρω από την έννοια του νοήματος δεν αποτελούν απλώς και μόνο μια απομονωμένη και περιορισμένη περιοχή της φιλοσοφίας αλλά, τουναντίον, αναδεικνύονται σε προβληματισμούς καίριας σημασίας για όλες τις περιοχές της φιλοσοφίας. Για παράδειγμα, η προβληματική γύρω από τη φύση του αγαθού που ανήκει παραδοσιακά στον χώρο της ηθικής μεταμορφώνεται σε μια προβληματική γύρω από τη λογική λειτουργία και το νόημα των ηθικών/αξιολογικών κατηγορημάτων: είναι άραγε μια πρόταση που περιέχει κάποιο ηθικό/αξιολογικό κατηγορημα, π.χ. «η φιλανθρωπία είναι αγαθό», «ο φόνος είναι κακό» αληθής ή ψευδής; Ποιά θα ήταν η λογική δομή ενός επιχειρήματος με το οποίο θα μπορούσαμε να συναγάγουμε ως συμπέρασμα μια πρόταση που περιέχει κάποιο ηθικό ή αξιολογικό κατηγορημα. Εκφράζει το ηθικό κατηγορημα μια ιδιότητα του τύπου αγωγής στην οποία αναφέρεται το υποκείμενο της πρότασης και συνεισφέρει στο γνωσιακό νόημα των προτάσεων στις οποίες απαντάται ή, αντίθετα, εκφράσεις όπως «αγαθό», «ηθικά ορθό» αποτελούν απλώς και μόνο δείκτες της ψυχολογικής στάσης του προσώπου που αποδέχεται μια τέτοια πρόταση. Ποιά είναι η σχέση μεταξύ του νοήματος των προτάσεων της ηθικής και προτάσεων που δεν περιέχουν ηθικά κατηγορηματα, π.χ. των εμπειρικών προτάσεων; Από το χώρο της φιλοσοφίας της επιστήμης ερωτήματα γύρω από το εάν ο κόσμος είναι όπως περιγράφεται από μια επιστημονική θεωρία αναδιατυπώνονται σε ερωτήματα όπως είναι το ερώτημα γύρω από το ποιο είναι το καθεστώς αλήθειας των προτάσεων μιας επιστημονικής θεωρίας και ποιο είναι και πώς καθορίζεται το νόημα των θεωρητικών, μη-παρατηρήσιμων όρων των επιστημονικών θεωριών. Από το χώρο της μεταφυσικής, ερωτήματα γύρω από το εάν υπάρχει πραγματικότητα που υπερβαίνει τη δυνατότητα των υποκειμένων να τη γνωρίσει αναδιατυπώνονται σε ερωτήματα όπως το ακόλουθο: είναι άραγε δυνατό το νόημα των γλωσσικών προτάσεων να συνίσταται σε συνθήκες η αναγνώριση των οποίων θα υπερέβαινε τις γνωσιακές δυνατότητες των υποκειμένων; Από το χώρο της φιλοσοφίας του νου, ερωτήματα που αφορούν τη φύση των νοητικών καταστάσεων των υποκειμένων, μετασχηματίζονται

¹ R. M. Rorty (ed), 1967, *The Linguistic Turn, Essays in Philosophical Method*, The University of Chicago Press.

σε ερωτήματα που αφορούν το νόημα των προτάσεων που περιέχουν νοητικούς όρους και το εάν έχουν οι νοητικοί όροι αναφορά.

Όπως επισημάναμε προηγουμένως, η φιλοσοφική μέθοδος που ονομάζεται γλωσσική ανάλυση συνίσταται στην προσέγγιση των φιλοσοφικών προβλημάτων μέσα από τη λογική/νοηματική ανάλυση της γλώσσας που χρησιμοποιούμε για να τα διατυπώσουμε. Ωστόσο, δεν πρόκειται για μια ενιαία φιλοσοφική μέθοδο, και ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο θα εκλάβουμε τη φύση και το σκοπό της γλωσσικής ανάλυσης διακρίνουμε δύο φιλοσοφικές σχολές στον χώρο της αναλυτικής φιλοσοφίας, τη φιλοσοφία της ιδεώδους γλώσσας και τη φιλοσοφία της κοινής γλώσσας:

1) Η φιλοσοφία της ιδεώδους γλώσσας

Ιστορικά, η θεώρηση ότι αντικείμενο της φιλοσοφίας αποτελεί η διαλεύκανση της κοινής γλώσσας μέσα από τον μετασχηματισμό της σε μια ιδεατή γλώσσα, προηγήθηκε της θεώρησης ότι αντικείμενο της φιλοσοφίας είναι η κατανόηση της κοινής γλώσσας. Για τους φιλοσόφους της ιδεώδους γλώσσας (Russell, πρώιμος Wittgenstein, Carnap) η γλωσσική ανάλυση συνίσταται στον μετασχηματισμό των προτάσεων της κοινής γλώσσας σε μια ιδεώδη/λογικά διάφανη γλώσσα, μια γλώσσα στην οποία φαίνεται η λογική θέση κάθε συμβόλου και στην οποία δεν υπάρχουν οι αμφισημίες, οι ασάφειες και οι αντιφάσεις της κοινής γλώσσας. Το σημείο αφετηρίας των φιλοσόφων της ιδεώδους γλώσσας είναι η διάκριση ανάμεσα στην γραμματική μορφή μιας γλωσσικής πρότασης και στην λογική της μορφή (βλέπε κεφ. 2). Οι γλωσσικές προτάσεις εκφράζουν σκέψεις ή προτάσεις και όπως η γλωσσική πρόταση έχει μια γραμματική δομή, έτσι και η σκέψη ή η πρόταση που εκφράζει έχει μια λογική δομή. Τη δυνατότητα διεξόδου στην λογική μορφή της πρότασης επέτρεψαν οι καινοτομίες του Frege στη Λογική, με την συναρτησιακή θεώρηση των κατηγορηματικών συμβόλων και την εισαγωγή των ποσοδεικτών (βλέπε κεφ.1). Ο λογικός συμβολισμός που εισήγαγε ο Frege είναι σήμερα πια αφομοιωμένος στην Λογική των πρωτοβάθμιων κατηγορηματικών γλωσσών με ποσοδείκτηση, η οποία διδάσκεται στα προπτυχιακά προγράμματα των τμημάτων φιλοσοφίας.

Ένας τρόπος για να κατανοήσουμε τι εννοούμε με λογική μορφή μιας πρότασης είναι ο εξής: η λογική μορφή της πρότασης καθορίζει τις λογικές σχέσεις της πρότασης με άλλες προτάσεις, δηλαδή καθορίζει το ρόλο που δύναται να έχει η πρόταση αυτή στην συγκρότηση έγκυρων επιχειρημάτων στα οποία η πρόταση εμφανίζεται είτε μεταξύ των προκειμένων είτε ως συμπέρασμα. Έτσι, δυνάμει της λογικής μορφής της πρότασης «ο ήλιος λάμπει και η θάλασσα είναι ήρεμη» μπορούμε να συνάγουμε από αυτήν την πρόταση, την πρόταση «ο ήλιος λάμπει». Ωστόσο, η διάσταση μεταξύ της γραμματικής μορφής και της λογικής μορφής μιας γλωσσικής πρότασης καθίσταται περισσότερο εμφανής σε περιπτώσεις προτάσεων όπως «το κυκλικό τετράγωνο δεν υπάρχει». Γραμματικά, η πρόταση αυτή είναι μια πρόταση της μορφής υποκειμένου-κατηγορουμένου. Όμως στην περίπτωση αυτή η λογική μορφή της πρότασης δεν είναι της μορφής

υποκειμένου-κατηγορουμένου και γραμματική- λογική μορφή της πρότασης δίστανται. Η λογική μορφή της πρότασης φαίνεται εάν παραφράσουμε την πρόταση αυτή στην άρνηση της πρότασης ότι υπάρχει κάτι το οποίο είναι κυκλικό και τετράγωνο, η οποία δεν είναι πρόταση της μορφής υποκειμένου-κατηγορουμένου (κεφ.2).

Σύμφωνα με τους φιλοσόφους της ιδεώδους γλώσσας η γραμματική μορφή των προτάσεων της κοινής γλώσσας συχνά παραπλανά ως προς την λογική, νοηματική δομή, σε σημείο πολλά φιλοσοφικά προβλήματα και φιλοσοφικά αδιέξοδα να είναι αποτέλεσμα αυτής της πλάνης. Για τον λόγο αυτό απαιτείται ένας μετασχηματισμός της κοινής γλώσσας σε μια λογικά διάφανη γλώσσα, σε μια γλώσσα της οποίας η συντακτική-γραμματική μορφή ταυτίζεται με τη λογική μορφή. Μεταφράζοντας την κοινή γλώσσα στη γλώσσα της Λογικής (πρότυπο υπήρξε η γλώσσα των *Principia Mathematica* των Russell-Whitehead) απαλλασσόμαστε από φιλοσοφικά αδιέξοδα. Σύμφωνα με τους φιλοσόφους της ιδεώδους γλώσσας, οι φιλόσοφοι λένε συχνά ανοησίες επειδή δεν κατανοούν τη λογική σύνταξη της γλώσσας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση αποφάνσεων υπαρκτικών προτάσεων όπως «το ον υπάρχει» ή «το μη ον υπάρχει». Οι φιλόσοφοι οδηγούνται να αναρωτηθούν εάν το μη όν υπάρχει διότι παραπλανούνται από την επιφανειακή γραμματική της γλώσσας. Όπως και στο παράδειγμα με το κυκλικό τετράγωνο, η επιφανειακή γραμματική δομή της πρότασης «το μη όν υπάρχει» είναι ανάλογη μιας πρότασης με δομή υποκειμένου κατηγορήματος όπως «ο σκύλος γαβγίζει». Ωστόσο, η λογική σύνταξη της πρώτης πρότασης δεν είναι αυτή του υποκειμένου-κατηγορουμένου. Η γραμματική σύνταξη της πρότασης «Το μη ον υπάρχει» παραπλανά στο να θεωρήσουμε ότι η έκφραση «μη ον» αναφέρεται σε κάποια οντότητα και ότι η φράση «υπάρχει» θα απέδιδε κάποια ιδιότητα σε αυτήν. Με τη λογική ανάλυση των γλωσσικών διατυπώσεων καθίσταται φανερό πως ερωτήματα γύρω από την ύπαρξη του 'μη-όντος' αποτελούν α-νοησίες, διότι οι διατυπώσεις τέτοιων ερωτημάτων παραβιάζουν την λογική γραμματική, τη λογική σύνταξη της γλώσσας.

Η γλωσσική ανάλυση ως μετασχηματισμός σε μια λογικά διάφανη γλώσσα καθίσταται ο σκοπός αλλά και το όριο της φιλοσοφίας. Η θέση της φιλοσοφίας ως 'βασίλισσας των επιστημών' που αποσκοπεί στη διερεύνηση των πρώτων αρχών, εκπίπτει στη θέση της υπηρέτριας που αποσκοπεί να 'θεραπεύσει από τις φιλοσοφικές πλάνες'. Ο πρώιμος Wittgenstein γράφει ότι «οι περισσότερες προτάσεις και τα περισσότερα ερωτήματα που έχουν διατυπωθεί για φιλοσοφικά ζητήματα δεν είναι εσφαλμένα αλλά α-νόητα...Τα περισσότερα ερωτήματα και οι προτάσεις των φιλοσόφων στηρίζονται στο ότι δεν καταλαβαίνουμε τη λογική της γλώσσας μας». Και «σκοπός της φιλοσοφίας είναι η λογική διασάφηση των σκέψεων. ..Η φιλοσοφία πρέπει να αποσαφηνίζει και να οροθετεί αυστηρά τις σκέψεις που συνήθως είναι, θα λέγαμε, θολές και συγκεχυμένες»².

Στις εργασίες των Frege, Russell (και πρώιμου Wittgenstein) βασίστηκε η σχολή των Λογικών Θετικιστών (Schlick, Carnap, Ayer) η οποία πρέσβευε ότι πολλά από τα παραδοσιακά προβλήματα

² L. Wittgenstein, (1921/1971), *TRACTATUS LOGICO-PHILOSOPHICUS*, ελλ. Μτφ. *Λευκαλίων*, Αθήνα.

της Φιλοσοφίας, κυρίως αυτά που ανήκουν παραδοσιακά στο χώρο της Μεταφυσικής, φανερώνονται με τη λογική ανάλυση της γλώσσας ότι αποτελούν ψευδοπροβλήματα. Η απόρριψη της μεταφυσικής δεν βασίζεται στο ότι ο φιλόσοφος της Μεταφυσικής επιχειρεί να υπερβεί τα όρια της ανθρώπινης γνώσης αλλά στο ότι, 'μαγεμένος' από τη γλώσσα, παράγει προτάσεις οι οποίες δεν ικανοποιούν τις συνθήκες που απαιτούνται για να έχει μια πρόταση νόημα. Η σχολή των Λογικών Θετικιστών ανήκει στην παράδοση του εμπειρισμού και στόχος της σχολής υπήρξε η επιστημονικοποίηση της γνώσης. Οι Λογικοί θετικιστές παρατηρώντας την πρόοδο που είχαν σημειώσει οι φυσικές επιστήμες στις αρχές του 20ου αιώνα αλλά ταυτόχρονα και τη στασιμότητα της φιλοσοφίας, επεχείρησαν μια ανασυγκρότηση της φιλοσοφίας μέσα από την ανάλυση της γλώσσας. Ένα από τα κύρια δόγματα που πρόσβευαν είναι ότι οι προτάσεις που έχουν νόημα είναι οι προτάσεις της Λογικής και των Μαθηματικών και οι προτάσεις που είναι επαληθεύσιμες από την εμπειρία. Προτάσεις που δεν μπορούν εμπειρικά να επαληθευθούν ή να διαψευσθούν και προτάσεις που δεν είναι προτάσεις της Λογικής είναι προτάσεις που στερούνται νοήματος. Οι Λογικοί Θετικιστές επεχείρησαν την κατασκευή μιας εναλλακτικής γλώσσας, μιας γλώσσας της οποίας οι βασικοί όροι αναφέρονται μόνο σε αντικείμενα της άμεσης εμπειρίας, ενώ όλοι οι υπόλοιποι όροι και προτάσεις ανάγονται μέσω της Λογικής σε προτάσεις που παραπέμπουν στην εμπειρία. Η σχολή των Λογικών Θετικιστών ανέδειξε το θέμα ανάλυσης της γλώσσας και του νοήματος στα καίρια φιλοσοφικά ζητήματα της Αγγλοσαξονικής Φιλοσοφίας του 20ου αιώνα και κριτικές που δέχθηκε ο Λογικός Θετικισμός είχαν ως συνέπεια την απόρριψη ή τροποποίηση απόψεων για τη γλώσσα και το νόημα συνδεδεμένες με αυτή τη σχολή.

Οι φιλόσοφοι της ιδεώδους γλώσσας εστιάζουν τις θεωρήσεις τους στο γνωσιακό νόημα των γλωσσικών εκφράσεων και υιοθετούν μια –σε γενικές γραμμές- αναπαραστασιακή θεωρία για το νόημα. Ουσία της γλώσσας είναι η αναπαράσταση του κόσμου. Ξεκαθαρίζοντας την κοινή γλώσσα από ασάφειες και αντιφάσεις και κατανοώντας τη λογική δομή της γλώσσας, οδηγούμαστε στην αναπαράσταση του κόσμου. Υπό μια τέτοια προσέγγιση, οι κεντρικές έννοιες στη θεωρία νοήματος των γλωσσικών εκφράσεων είναι η σήμανση οντοτήτων και οι συνθήκες υπό τις οποίες μια πρόταση αναπαριστά μια συγκεκριμένη κατάσταση πραγμάτων, όπως είναι η συνθήκη αλήθειας μιας πρότασης, η συνθήκη επαληθευσιμότητας μιας πρότασης κ.α. Η ουσία της γλώσσας είναι να σηματοδοτεί και να αναπαριστά, επομένως η κατανόηση της γλώσσας είναι η οδός προς την πραγματικότητα.

Τα εγχειρήματα εύρεσης κριτηρίων νοηματικότητας, κριτηρίων διάκρισης μεταξύ του νοηματικού και του α-νόητου, κριτηρίων διάκρισης μεταξύ των προτάσεων που αποτελούν ρήσεις, που έχουν αναπαραστασιακό ή πληροφοριακό περιεχόμενο και των προτάσεων που δεν λένε τίποτε για τον κόσμο, ή που είναι α-νόητες χαρακτηρίζουν την αναλυτική φιλοσοφία τουλάχιστον μέχρι το 1950, όταν η ίδια η έννοια του γνωσιακού νοήματος δέχεται δριμύτατη κριτική από τον W. V. Quine.

II) Η φιλοσοφία της κοινής γλώσσας

Στον αντίποδα της φιλοσοφίας της ιδεώδους γλώσσας αναπτύχθηκε στην Οξφόρδη (Austin, Strawson) και από τον ύστερο Wittgenstein η φιλοσοφία της κοινής γλώσσας. Οι φιλόσοφοι της κοινής γλώσσας αντιτίθενται τόσο στη θεώρηση μιας ιδεώδους γλώσσας ως ενός πάγιου συστήματος αναπαράστασης του κόσμου όσο και στο ότι είναι αναγκαία η λογική ανασυγκρότηση της κοινής γλώσσας. Η πολυπλοκότητα και ο πλούτος της κοινής γλώσσας δεν συλλαμβάνεται από ένα στατικό λογικό σύστημα. Ενώ οι ασάφειες και οι αντιφάσεις της κοινής γλώσσας αποτελούν για τους φιλοσόφους της ιδεώδους γλώσσας αδυναμίες που χρειάζονται επιδιόρθωση, για τους φιλοσόφους της κοινής γλώσσας είναι ότι προσδίδει στην γλώσσα τον πλούτο της, την ευελιξία της και τη δυνατότητά της να πολλαπλασιάζει απεριόριστα τις δυνατότητες εφαρμογής της. Κοινό σημείο αφετηρίας των φιλοσόφων της κοινής γλώσσας είναι ότι ο τρόπος του νοήματος των γλωσσικών εκφράσεων είναι τα πλαίσια χρήσης τους, δηλαδή το νόημα των γλωσσικών όρων βρίσκεται στους τρόπους που αυτοί χρησιμοποιούνται μέσα στο πλαίσιο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Εκεί που οι φιλόσοφοι της ιδεώδους γλώσσας θεωρούν τη γλώσσα ως ένα πάγιο δομημένο σύστημα, οι φιλόσοφοι της κοινής γλώσσας την εκλαμβάνουν ως ένα ποικιλόμορφο (και για κάποιους από αυτούς³ όχι αυστηρά προσδιορισμένο) πλέγμα γλωσσικών πρακτικών. Δεν υπάρχει μια μοναδική ουσία της γλώσσας –η αναπαράσταση του κόσμου- την οποία μια ιδεώδης γλώσσα πρέπει να συλλαμβάνει. Δεν χρησιμοποιούμε τη γλώσσα αποκλειστικά για να αναπαραστήσουμε τον κόσμο, για να πούμε κάτι αληθές ή ψευδές, για να μεταδώσουμε πληροφορίες. Η γλώσσα χρησιμοποιείται για να κάνουμε πράγματα, όπως το να δώσουμε μια ευχή, να κάνουμε προσευχή, να δώσουμε μια εντολή, να κάνουμε μια παράκληση, να προειδοποιήσουμε, να ευχαριστήσουμε κ.α.⁴ Η χρήση μιας γλωσσικής έκφρασης για να δηλώσουμε κάτι αληθές, για να περιγράψουμε μια κατάσταση του κόσμου είναι ένας από τους πολλούς τρόπους που μπορεί να χρησιμοποιηθεί μια γλωσσική έκφραση. Εκεί που οι φιλόσοφοι της ιδεώδους γλώσσας δίνουν έμφαση στην γνωσιακή, αναπαραστασιακή λειτουργία της γλώσσας, οι φιλόσοφοι της κοινής γλώσσας δίνουν έμφαση στην λειτουργία της γλώσσας στο πλαίσιο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Ο σκοπός της φιλοσοφίας δεν είναι για τους φιλοσόφους της κοινής γλώσσας η λογική αναδόμηση της κοινής γλώσσας με σκοπό τον σχηματισμό ενός πλαισίου αναπαράστασης του κόσμου, αλλά η κατανόηση της ίδιας της κοινής γλώσσας, το να δείχνουμε τους ποικίλους και διάφορους τρόπους χρήσης των γλωσσικών εκφράσεων στο πλαίσιο των ανθρώπινων κοινωνικών δραστηριοτήτων.

³ Wittgenstein, L. (1953/1977), *Φιλοσοφικές Έρευνες*, ελλ. Μτφ. Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

⁴ Austin, J. L. (1962/2003), *Πώς να κάνουμε πράγματα με τις λέξεις*, ελλ. μτφ. Εκδ. Εστία, Αθήνα.

1.2 Γενικά χαρακτηριστικά της γλώσσας

Πριν εισέλθουμε στα φιλοσοφικά προβλήματα που εγείρει η έννοια του γλωσσικού νοήματος ως επισημάνουμε μερικά κεντρικά χαρακτηριστικά της γλώσσας.

Χαρακτηριστικά της γλώσσας

Μολονότι είναι δύσκολο να ορίσουμε με αυστηρό τρόπο μια γλώσσα, μπορούμε να ισχυριστούμε τα ακόλουθα:

- I) Μια γλώσσα είναι ένα σύστημα το οποίο είναι φορέας πληροφοριών και χρησιμοποιείται για την επικοινωνία ανάμεσα σε εμάς και τους άλλους
- II) Η γλώσσα αποτελεί ένα μέσο για την επιτέλεση πράξεων σε ένα πλαίσιο κοινωνικών αλληλεπιδράσεων.

Μερικά σημαντικά χαρακτηριστικά των ανθρωπίνων γλωσσών είναι τα ακόλουθα:

A. Αυθαίρετο

Τα γλωσσικά σύμβολα εν γένει δεν έχουν κάποια εσωτερική ή κάποια κατ' ανάγκην σχέση με το τι σημαίνουν ή το τι αναπαριστούν. Η ακολουθία φθόγγων «Πλάτωνας» αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, το ιστορικό πρόσωπο που υπήρξε σπουδαίος φιλόσοφος της αρχαιότητας. Ωστόσο αυτό αποτελεί ένα ενδεχομενικό γεγονός τόσο για τη συγκεκριμένη ακολουθία φθόγγων όσο και για το συγκεκριμένο πρόσωπο. Θα ήταν δυνατόν η συγκεκριμένη ακολουθία φθόγγων να αποτελούσε κάποιον γλωσσικό όρο που θα αναφερόταν σε κάποιο άλλο πρόσωπο, π.χ. στον Αλκιβιάδη, ή ακόμη να μην αναφερόταν σε τίποτε. Και ακόμη ο Πλάτωνας θα μπορούσε να μην ονομάζεται «Πλάτωνας» αλλά να έχει κάποιο άλλο όνομα. Το γεγονός ότι δεν απαντάται κάποια εσωτερική ή κατ' ανάγκην σχέση μεταξύ της μορφής ενός συμβόλου και του νοήματος του συμβόλου καθιστά τη σχέση μεταξύ της μορφής και του νοήματος του συμβόλου αυθαίρετη, δηλαδή «ανερμήνευτη βάσει κάποιας γενικότερης αρχής».⁵ Οι περιπτώσεις γλωσσικών όρων στις οποίες μοιάζει να υπάρχει μια εσωτερική σχέση μεταξύ της μορφής του όρου και του τί αυτός σημαίνει, όπως συμβαίνει με τις αποκαλούμενες ονοματοποιημένες -ηχητικές λέξεις, όπως είναι για παράδειγμα οι λέξεις «κούκος», «τρίζει» αποτελούν τη μειονότητα των γλωσσικών όρων. Στις περισσότερες περιπτώσεις είναι αδύνατον να προβλέψουμε το τί συμβολίζει ένας γλωσσικός όρος βάσει της μορφής του.

⁵ J. Lyons, (1981/1992), *Εισαγωγή στη Γλωσσολογία*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα, σελ. 38.

B. Παραγωγικότητα-Συστηματικότητα

Ένα ιδιαίτερα σημαντικό χαρακτηριστικό των ανθρωπίνων γλωσσών είναι ότι καθιστούν δυνατή την κατασκευή και την κατανόηση νέων σύνθετων συμβόλων, συμβόλων τα οποία δεν έχουν προηγουμένως κατασκευαστεί. Ως χρήστες της ελληνικής γλώσσας είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε νέες προτάσεις της ελληνικής, όπως την πρόταση, «Ποτέ δεν θα κατασκευαστεί σιδηροδρομική γραμμή που να συνδέει το βόρειο με τον νότιο πόλο», (που για χάρη του παραδείγματος ας υποθέσουμε ότι διατυπώνεται για πρώτη φορά σε αυτήν τη σελίδα). Ο αριθμός των προτάσεων μιας γλώσσας που μπορούν οι χρήστες της να κατανοήσουν και να κατασκευάσουν είναι απεριόριστος. Το φαινόμενο της παραγωγικότητας της γλώσσας έχει απασχολήσει τόσο τους γλωσσολόγους όσο και τους φιλοσόφους⁶. Μια εύλογη εξήγηση του φαινομένου της παραγωγικότητας είναι ότι η κατασκευή και η κατανόηση νέων εκφράσεων μιας γλώσσας εξαρτάται με τρόπο συστηματικό από την κατανόηση ενός πεπερασμένου πλήθους γλωσσικών εκφράσεων (το λεξιλόγιο της γλώσσας) στο οποίο ανήκουν τα δομικά συνθετικά της νέας έκφρασης. Η εν λόγω εξήγηση αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο μιας θεωρητικοποίησης φαινομένων όπως είναι η κατανόηση και η επιδέξια χρήση της γλώσσας, μια θέση που έχει δεχθεί δριμύτατη κριτική από κάποιους φιλοσόφους.⁷

Γ. Ανεξαρτησία από ερέθισμα

Στις περισσότερες περιπτώσεις ακόμη και η πληρέστερη περιγραφή των σχετικών περιστάσεων δεν μας επιτρέπει να προβλέψουμε ποιο θα είναι το επόμενο εκφώνημα των ομιλητών μιας γλώσσας. Παραδείγματος χάρη, δεν είναι προβλέψιμο ότι σε περιστάσεις κατά τις οποίες βρέχει ένας ομιλητής της ελληνικής γλώσσας θα εκφέρει την πρόταση «Βρέχει» ή ότι θα εκφέρει την πρόταση «Έχει υγρασία» ή ότι δεν θα εκφέρει καμιά πρόταση. Αποτελεί χαρακτηριστικό των ανθρωπίνων γλωσσών το ότι απουσιάζει κάποιος σύνδεσμος μεταξύ των γλωσσικών συμβόλων και των περιστάσεων κατά τις οποίες χρησιμοποιούνται.

Δ. Αφαιρετικός χαρακτήρας

Το νόημα μιας γλωσσικής έκφρασης αποτελεί μια αφαίρεση από τις λεπτομέρειες της περιστασης στην οποία μια χρήση της έκφρασης παραπέμπει. Παραδείγματος χάρη, η έκφραση «ο Αριστοτέλης είχε γένια» απομονώνει ένα χαρακτηριστικό του Αριστοτέλη αφαιρώντας λεπτομέρειες που αφορούν σε άλλα χαρακτηριστικά του. Τα γλωσσικά σύμβολα έχουν έναν αφαιρετικό χαρακτήρα που λείπει από άλλα είδη συμβόλων, π.χ. τις εικόνες, τις φωτογραφίες.

⁶ Chomsky, N, (1965), *Aspects of the Theory of Syntax*, MIT Press, Cambridge Mass., Katz, JJ & Postal,(1964) *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions* , MIT Press, Cambridge Mass.,Davidson, D.

⁷ Κυρίως Wittgenstein, L. (1953/1977) *Φιλοσοφικές Έρευνες*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

E. Ευρύτητα και Ευλυγισία

Ένα ιδιαίτερα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό της γλώσσας είναι η ευρύτητα και η ευλυγισία της. Χρησιμοποιούμε την γλώσσα για μια πληθώρα σκοπών και δραστηριοτήτων, καθώς επίσης και για να μιλήσουμε για άκρως ετερογενή θέματα, που περιλαμβάνουν αντικείμενα όπως είναι τα τραπέζια και οι καρέκλες, πρόσωπα που βρίσκονται μίλια μακριά μας, όπως είναι ο Σαντάμ Χουσεΐν και ο George Bush, έννοιες όπως είναι το δίκαιο και το αγαθό, στιγμές του παρόντος, του μέλλοντος και του μακρινού παρελθόντος.

1.3 Σύνταξη-Σημασιολογία-Πραγματολογία

Σύμφωνα με τον Morris⁸ (1938) η μελέτη των γλωσσικών φαινομένων διακρίνεται στη σύνταξη, τη σημασιολογία και τηνπραγματολογία.

Η σύνταξη είναι η μελέτη των συντακτικών σχέσεων μεταξύ των γλωσσικών στοιχείων, σε απομόνωση από τις σχέσεις τους με τα αντικείμενα ή τους χρήστες. Κατά τη συντακτική μελέτη της γλώσσας μελετούμε τις σχέσεις μεταξύ των γλωσσικών στοιχείων που καθιστούν τις γλωσσικές εκφράσεις γραμματικές ή γραμματικά ορθές, ανεξάρτητα από τι αναπαριστούν και ανεξάρτητα από το εάν είναι νοηματικές. Έτσι, για να χρησιμοποιήσουμε το κλασικό πλέον παράδειγμα του Chomsky, η γλωσσική πρόταση

«οι άχρωμες πράσινες ιδέες κοιμούνται μανιασμένα»

είναι, από συντακτική σκοπιά, μια απολύτως καλοσχηματισμένη πρόταση της ελληνικής, αν και δεν σημαίνει τίποτε.

Η σημασιολογία είναι η μελέτη των σχέσεων των γλωσσικών στοιχείων προς τα αντικείμενα στα οποία τα σημεία είναι εφαρμόσιμα. Για να είμαστε περισσότερο ακριβείς η σημασιολογία μελετά τις σχέσεις μεταξύ τύπων γλωσσικών στοιχείων (βλέπε σχετική παράγραφο για τη διάκριση τύπου-δείγματος) και του τι σημαίνουν αυτοί οι τύποι. Κατά τη σημασιολογική μελέτη ερευνούμε τη φύση σχέσεων όπως

«Αριστοτέλης» αναφέρεται στον Αριστοτέλη

«Έξω βρέχει» σημαίνει ότι έξω βρέχει.

⁸ Morris, C, (1938), *Foundations of the Theory of Signs*, Chicago: University of Chicago Press.

Η πραγματολογία είναι η μελέτη των σχέσεων γλωσσικών στοιχείων προς τους χρήστες ή προς τα πλαίσια χρήσης τους. Αποτελεί αντικείμενο πραγματολογικής μελέτης το ότι με τη χρήση της γλωσσικής πρότασης

«Κλείσε το παράθυρο!»

ο ομιλητής εκφράζει μια παράκληση ή μια προσταγή.

Παρότι η διάκριση του Morris μεταξύ σύνταξης, σημασιολογίας και πραγματολογίας θεωρείται κλασική στη μελέτη των γλωσσικών φαινομένων, τα όρια ανάμεσα στη σημασιολογική και την πραγματολογική μελέτη δεν θεωρούνται πλέον σαφή. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των δεικτολογικών εκφράσεων, εκφράσεων όπως «εδώ», «τώρα», «χθες», «εγώ», «εσύ», των οποίων η αναφορά διαφοροποιείται ανάλογα με το πλαίσιο χρήσης τους. Δείχνει αδύνατη μια αμιγώς σημασιολογική μελέτη τέτοιων τύπων γλωσσικών εκφράσεων, η οποία δεν θα ελάμβανε υπόψη πραγματολογικές παραμέτρους που σχετίζονται με το πλαίσιο χρήσης αυτών των γλωσσικών στοιχείων.

1.3.1 Τα ερωτήματα της φιλοσοφίας της γλώσσας

Στο σημείο αυτό ερχόμαστε στα κεντρικά προβλήματα με τα οποία ασχολείται η φιλοσοφία της γλώσσας. Όπως έχουμε ήδη επισημάνει το αντικείμενο της φιλοσοφίας της γλώσσας είναι τα φιλοσοφικά προβλήματα που εγείρει η έννοια του νοήματος των γλωσσικών εκφράσεων.

- Τι είναι για μια συνάθροιση κάποιας αλληλουχίας φθόγγων ή για μια συνάθροιση κάποιας αλληλουχίας ήχων να έχει νόημα⁹; Βάσει τίνος πράγματος ή ποιας συνθήκης διακρίνουμε μεταξύ κάποιας α-νόητης αλληλουχίας φθόγγων και μιας αλληλουχίας φθόγγων που είναι φορέας νοήματος. Θεωρείστε τις ακόλουθες συναθροίσεις:

I) «ηηιξκ μπολ κκαθ»

II) «στο χθες κάθισε ένα πράσινο»

III) «το γρασίδι είναι πράσινο»

IV) «Αχ, και να κέρδιζε φέτος το πρωτάθλημα ο Παναθηναϊκός!»

Η I) αποτελείται από αλληλουχίες φθόγγων οι οποίες δεν απαντώνται στο λεξιλόγιο καμιάς γλώσσας και επομένως δεν έχει νόημα. Η II) αποτελείται από αλληλουχίες φθόγγων που απαντώνται

⁹ Στην παρουσίαση εδώ υποθέτουμε πως είναι δυνατός κάποιος ισομορφισμός μεταξύ συναθροίσεων αλληλουχίας φθόγγων και ήχων. Για μια εκτενέστερη συζήτηση του θέματος και για μια δικαιολόγηση της υπόθεσης βλέπε Lyons, *op. cit.*

στο λεξιλόγιο της ελληνικής γλώσσας και αποτελεί μια καλά σχηματισμένη γραμματική πρόταση της ελληνικής, ωστόσο δεν εκφράζει κάποιο νόημα. Οι III) και IV) αποτελούν καλά σχηματισμένες προτάσεις της ελληνικής γλώσσας που είναι φορείς νοήματος. Το ότι μια πρόταση όπως η II) δεν αποτελεί νοηματική πρόταση δείχνει ότι η γραμματικότητα μιας πρότασης δεν αποτελεί ικανή συνθήκη για τη νοηματικότητά της. Ωστόσο, δεν φαίνεται ότι οι προτάσεις III) και IV) αποτελούν περιπτώσεις νοηματικών προτάσεων, δυνάμει του ότι πληρούν κάποια ενιαία συνθήκη. Η III) μοιάζει να είναι νοηματική δυνάμει του ότι αναπαριστά μια κατάσταση πραγμάτων, ενώ η IV) μοιάζει να είναι νοηματική όχι βάσει του ότι αναπαριστά κάτι αλλά δυνάμει του ότι εκφράζει μια νοητική κατάσταση του ομιλητή ή δυνάμει του ότι κατά την εκφώνησή της ο ομιλητής κάνει κάτι, π.χ. δίνει μια ευχή. Η διερεύνηση των συνθηκών δυνάμει των οποίων μια συνάρθρωση αλληλουχιών φθόγγων έχει νόημα, αποτελεί ένα από τα κεντρικά θέματα στη φιλοσοφία της γλώσσας.

- Δυνάμει τίνος πράγματος ή ποιας συνθήκης μια αλληλουχία φθόγγων ή ήχων έχει το συγκεκριμένο νόημα που έχει; Το ερώτημα είναι ποιά συνθήκη πρέπει να πληροί μια γλωσσική έκφραση προκειμένου να έχει ένα καθορισμένο νόημα. Παραδείγματος χάρη, βάσει ποιιάς συνθήκης ο όρος «ο Μέγας Αλέξανδρος» αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό πρόσωπο και όχι σε κάποιο άλλο και βάσει ποιιάς συνθήκης η πρόταση «έξω βρέχει» αναπαριστά την κατάσταση κατά την οποία βρέχει έξω και όχι την κατάσταση κατά την οποία το έδαφος είναι υγρό;

- Σε τι συνίσταται το νόημα ενός γλωσσικού όρου; Τι είδους πράγματα είναι τα νοήματα των γλωσσικών εκφράσεων και είναι άραγε θεμιτό να θεωρούμε το νόημα ενός γλωσσικού όρου ως κάποιου είδους πράγμα, π.χ. ιδέα, οντότητα;

- Σε τι συνίσταται η κατανόηση των γλωσσικών εκφράσεων; Με ποιο τρόπο καθίσταται δυνατή η κατανόηση ώστε επιτυγχάνουμε να επικοινωνούμε μέσω της γλώσσας; Συνίσταται άραγε η κατανόηση μιας γλωσσικής έκφρασης στην σύλληψη κάποιας αφηρημένης οντότητας, του νοήματός της ή στην σύλληψη κάποιων συνθηκών και πώς καθίσταται κάτι τέτοιο δυνατό; Ή μήπως η γλωσσική κατανόηση συνίσταται σε έξη, κάποιου είδους συν-ήθεια να χρησιμοποιούμε ίδιου τύπου γλωσσικές εκφράσεις σε ίδιου τύπου περιστάσεις; Πώς άραγε κατανοούμε μια γλωσσική έκφραση που ακούμε για πρώτη φορά και πώς κατανοούμε μια γλώσσα που δεν γνωρίζουμε; Το ζήτημα της κατανόησης αποτελεί ένα από τα δυσκολότερα ζητήματα στη φιλοσοφία της γλώσσας.

- Είναι το νόημα των γλωσσικών εκφράσεων όλων των κατηγοριών του ίδιου τύπου; Θεωρείστε γλωσσικές εκφράσεις διαφόρων κατηγοριών: ένα κύριο όνομα όπως «ο Αριστοτέλης», ένα κατηγορηματικό σύμβολο, όπως «πράσινος», έναν προτασιακό σύνδεσμο, όπως «και», μια γλωσσική πρόταση όπως «ο ήλιος λάμπει». Εκ πρώτης όψεως φαίνεται πως τα νοήματα αυτών των γλωσσικών εκφράσεων είναι άκρως ετερογενή. Υπάρχει άραγε δυνατότητα μιας θεωρίας νοήματος που με κάποιο τρόπο θα ενοποιούσε το νόημα διαφορετικών κατηγοριών γλωσσικών εκφράσεων και την κατανόηση αυτών.

- Ποιός είναι ο ελάχιστος φορέας νοήματος; Ποιά είναι η κατηγορία γλωσσικών εκφράσεων η κατανόηση-νόημα των οποίων δεν βασίζεται στην κατανόηση-νόημα άλλων γλωσσικών εκφράσεων,

ενώ η κατανόηση-νόημα άλλων γλωσσικών εκφράσεων βασίζεται στην κατανόηση-νόημα αυτών; Είναι άραγε δυνατόν να αποδώσουμε νόημα ή να κατανοήσουμε μια λέξη ανεξάρτητα από την απόδοση νοήματος ή την κατανόηση προτάσεων στις οποίες εμφανίζεται η λέξη; Και είναι άραγε δυνατή η κατανόηση ή η απόδοση νοήματος σε μια πρόταση ανεξάρτητα από την κατανόηση-απόδοση νοήματος σε άλλες προτάσεις;

1.4 Διακρίσεις και επισημάνσεις

1.4.1 Μνεία και χρήση μιας γλωσσικής έκφρασης

Κατά τη μελέτη των γλωσσικών φαινομένων ορισμένες φορές μνημονεύουμε μια γλωσσική έκφραση, δηλαδή, αναφερόμαστε στην ίδια τη γλωσσική έκφραση και άλλες φορές χρησιμοποιούμε μια γλωσσική έκφραση, τη χρησιμοποιούμε για να αναφερθούμε σε ένα αντικείμενο, για να πούμε κάτι αληθές ή ψευδές, για να κάνουμε μια παράκληση, μια ευχή κ.α. Η διάκριση ανάμεσα στις περιπτώσεις μνείας και τις περιπτώσεις χρήσης μιας γλωσσικής έκφρασης είναι σημαντική (δες παραδείγματα) και πρέπει πάντοτε να γνωρίζουμε εάν στο εκάστοτε πλαίσιο γίνεται μνεία ή χρήση του γλωσσικού όρου. Για να διακρίνουμε τις περιπτώσεις μνείας από τις περιπτώσεις χρήσης ενός γλωσσικού όρου χρησιμοποιούμε τα διπλά εισαγωγικά. Όταν γίνεται μνεία ενός γλωσσικού όρου (κυρίου ονόματος, κατηγορηματικού συμβόλου, γλωσσικής πρότασης, προτασιακού συνδέσμου κ.α.) παρατίθεται ο όρος εντός διπλών εισαγωγικών.

Θεωρείστε τις ακόλουθες περιπτώσεις:

i) Ο «Αριστοτέλης» έχει έντεκα γράμματα.

«Call me Ismael» είναι η πρώτη φράση του *Moby Dick*.

ii) Ο Αριστοτέλης ήταν ο πιο σπουδαίος φιλόσοφος της αρχαιότητας.

Call me whatever you want! Call me Ismael, if you wish!

Στην περίπτωση i) μνημονεύουμε το γλωσσικό όρο Α-ρ-ι-σ-τ-ο-τ-ε-λ-η-ς, αναφερόμαστε στην ίδια τη γλωσσική έκφραση και λέμε ότι η γλωσσική έκφραση «Αριστοτέλης» αποτελείται από έντεκα γράμματα ή ότι η συγκεκριμένη ακολουθία φθόγγων, η «Call me Ismael», είναι η πρώτη φράση ενός μυθιστορήματος. Στην περίπτωση ii) χρησιμοποιούμε τη γλωσσική έκφραση για να αναφερθούμε σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο και να πούμε κάτι για αυτό ή για να παροτρύνουμε κάποιον. Όπως βλέπουμε στα παραδείγματα, στις περιπτώσεις μνείας, η έκφραση παρατίθεται εντός διπλών εισαγωγικών. Σκεφτείτε τις συγχύσεις που είναι δυνατό να δημιουργηθούν εάν δεν λάβουμε υπόψη την εν λόγω διάκριση, π.χ: ο Αριστοτέλης έχει έντεκα γράμματα,

όπου λέμε ότι ένας άνθρωπος αποτελείται από γράμματα

ή: «Ο Αριστοτέλης» πέθανε από δηλητηρίαση,

όπου λέμε ότι λέμε ότι μια λέξη πέθανε από δηλητηρίαση.

1.4.2 Δείγμα και Τύπος μιας γλωσσικής έκφρασης

Μια διάκριση που οφείλουμε να λαμβάνουμε υπόψη είναι αυτή ανάμεσα σε τύπο (είδος) μιας γλωσσικής έκφρασης και σε δείγμα μιας γλωσσικής έκφρασης. Η διάκριση ανάμεσα σε δείγμα και τύπο μιας γλωσσικής έκφρασης είναι μια διάκριση ανάμεσα σε είδη-τύπους γλωσσικών εκφράσεων και στις συγκεκριμένες καθέκαστες εμφανίσεις εκφράσεων κάποιου είδους-τύπου. Θεωρείστε τη (γλωσσική) πρόταση:

«Ο αδερφός του Γιώργου είναι και αδερφός της Μαρίας»

Στην πρόταση αυτή υπάρχουν δύο διαφορετικά δείγματα του όρου «αδερφός» (ο όρος εμφανίζεται δύο φορές στην πρόταση) και τα δύο δείγματα είναι του ίδιου τύπου, του τύπου έκφρασης «αδερφός». Η συγκεκριμένη γλωσσική πρόταση περιέχει εννέα δείγματα γλωσσικών εκφράσεων αλλά οκτώ τύπους γλωσσικών εκφράσεων.

Θα πρέπει να έχουμε υπόψη ότι δύο δείγματα γλωσσικών εκφράσεων που είναι ίδιου (μορφολογικού-φωνητικού) τύπου δεν αναφέρονται οπωσδήποτε στα ίδια πράγματα ή ίσως, δεν έχουν οπωσδήποτε το ίδιο νόημα. Σκεφτείτε δύο εκφορές της παρακάτω (γλωσσικής) πρότασης (μορφολογικά-φωνητικά ίδιος τύπος γλωσσικής έκφρασης) από δύο διαφορετικά υποκείμενα (διαφορετικά δείγματα):

Ο Χ λέει: «Εγώ κάθομαι άνετα»

Ο Υ λέει: «Εγώ κάθομαι άνετα»

Διαπιστώνουμε ότι, παρότι και τα δύο πρόσωπα, ο Χ και ο Υ, εκφέρουν μια πρόταση του ίδιου τύπου —τα δύο υποκείμενα λένε κάτι μορφολογικά ή φωνητικά παρόμοιο— η κάθε επιμέρους εκφορά (το κάθε δείγμα) του όρου «εγώ» αναφέρεται σε διαφορετικό πρόσωπο και ενδέχεται το πρώτο δείγμα της πρότασης να είναι αληθές ενώ το δεύτερο ψευδές ή και το αντίστροφο. Για το συγκεκριμένο παράδειγμα θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι τα δύο δείγματα γλωσσικών εκφράσεων δεν αναφέρονται μεν στο ίδιο πρόσωπο, ωστόσο, κατά κάποιο τρόπο, έχουν το ίδιο νόημα —στο σημείο αυτό ας επισημάνουμε ότι οι συνθήκες υπό τις οποίες μια γλωσσική έκφραση έχει κάποιο συγκεκριμένο νόημα και οι συνθήκες υπό τις οποίες δυο γλωσσικές εκφράσεις έχουν το ίδιο νόημα αποτελούν ζητήματα της φιλοσοφίας της γλώσσας τα οποία αφορούν και σε περιπτώσεις δειγμάτων γλωσσικών εκφράσεων. Σε κάθε περίπτωση όμως παρατηρούμε ότι γενικότερα η μορφολογική-φωνητική ομοιότητα δύο συναθροίσεων φθόγγων-ήχων δεν συνεπάγεται τη συνωνυμία των δύο εκφράσεων, ούτε και τη συναναφορικότητα (π.χ. στη βουλγάρικη γλώσσα ο ήχος νε σημαίνει όχι, στα

ελληνικά σημαίνει ναι. Ακόμη στην ίδια γλώσσα οι περιπτώσεις αμφίσημων γλωσσικών εκφράσεων, π.χ. «τράπεζα», «όρος» αποτελούν περίπτωση όπου η μορφολογική-φωνητική ομοιότητα δεν συνεπάγεται συνωνυμία).

1.4.3 Γλώσσα-Μεταγλώσσα

Οφείλουμε ακόμη να επισημάνουμε τη διάκριση ανάμεσα στη γλώσσα για την οποία μιλάμε ή για την οποία δίνουμε μια θεωρία νοήματος (στις εκφράσεις της οποίας αποδίδουμε νοήματα) —έστω ότι πρόκειται για γλώσσα L— και τη γλώσσα στην οποία μιλάμε, στην οποία αποδίδουμε νοήματα στις εκφράσεις της γλώσσας L ή στην οποία διατυπώνουμε μια θεωρία νοήματος για την L. Η γλώσσα L για την οποία μιλάμε ή για την οποία δίνουμε μια θεωρία νοήματος λέγεται *γλώσσα αντικείμενο*. Η γλώσσα στην οποία μιλάμε ή στην οποία διατυπώνουμε τη θεωρία νοήματος για τη γλώσσα αντικείμενο λέγεται *μεταγλώσσα*. Όταν, παραδείγματος χάρη, παρακολουθείτε μαθήματα Αγγλικών σε ελληνικό σχολείο και καταγράφετε σχέσεις συνωνυμίας ανάμεσα στα αγγλικές εκφράσεις και τις ελληνικές, η γλώσσα αντικείμενο είναι τα αγγλικά ενώ η μεταγλώσσα είναι τα ελληνικά. Εάν επιχειρήσουμε να διατυπώσουμε μια θεωρία νοήματος για την ελληνική στα αγγλικά, μια θεωρία που θα παράγει προτάσεις όπως:

«Ο καιρός είναι βροχερός» means in Greek that the weather is rainy,

η αγγλική θα είναι η μεταγλώσσα και η ελληνική η γλώσσα αντικείμενο. Στην περίπτωση όμως που αποδίδουμε το νόημα μιας έκφρασης που ανήκει στην ελληνική γλώσσα στα ελληνικά, όπως στην περίπτωση:

«Ο καιρός είναι βροχερός» σημαίνει στα ελληνικά ότι ο καιρός είναι βροχερός

η ελληνική είναι η γλώσσα αντικείμενο και η μεταγλώσσα. Ας σημειωθεί εδώ ότι λαμβάνοντας υπόψη τη διάκριση ανάμεσα σε μνεία και σε χρήση μιας γλωσσικής έκφρασης, η παραπάνω πρόταση δεν αποτελεί μια τετριμμένη δήλωση. Το υποκείμενο της παραπάνω πρότασης είναι μια έκφραση εντός διπλών εισαγωγικών η οποία αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη συνάθροιση από αλληλουχίες φθόγγων. Η συγκεκριμένη πρόταση λέει ότι μια αλληλουχία φθόγγων —ο-κ-α-ι-ρ-ό-ς--ε-ί-ν-α-ι--β-ρ-ο-χ-ε-ρ-ό-ς— σημαίνει στα ελληνικά ότι ο καιρός είναι βροχερός.

Διακρίνοντας μεταξύ γλώσσας αντικείμενο και μεταγλώσσας είναι δυνατόν να απαντήσουμε σε ορισμένες αντινομίες που εμφανίζονται από τις διατυπώσεις γλωσσικών προτάσεων. Μια περίφημη περίπτωση είναι το παράδοξο του ψευδόμενου το οποίο εμφανίζεται από τη δυνατότητα διατύπωσης προτάσεων όπως, «αυτή η πρόταση είναι ψευδής». Θεωρείστε την πρόταση Π τέτοια ώστε:

Π: η Π είναι ψευδής

Η Π είναι είτε αληθής, είτε ψευδής.

A) εάν η Π είναι αληθής, τότε η Π είναι ψευδής είναι αληθής, επομένως η Π είναι ψευδής

B) εάν η Π είναι ψευδής, τότε είναι ψευδές ότι η Π είναι ψευδής, επομένως η Π είναι αληθής.

Το παράδοξο εμφανίζεται διότι συγχέεται η διάκριση μεταξύ όρων που ανήκουν στην γλώσσα αντικείμενο και όρων που ανήκουν στη μεταγλώσσα. Διακρίνοντας μεταξύ γλώσσας και μεταγλώσσας η περίπτωση αναδιατυπώνεται ως εξής:

Π: η Π είναι ψευδής. Έστω ότι η Π είναι πρόταση μιας γλώσσας L (η L είναι η γλώσσα αντικείμενο)

Έστω L1 η μεταγλώσσα.

A) η Π είναι αληθής-στην-L1, τότε η Π είναι ψευδής είναι αληθής-στην-L1

B) η Π είναι ψευδής-στην-L1, τότε η Π είναι ψευδής είναι ψευδής-στην L1.

Επειδή οι όροι «ψευδής» και «ψευδής-στην-L1» όπως και οι όροι «αληθής» και «αληθής-στην-L1» ανήκουν σε διαφορετικές γλώσσες (οι όροι «ψευδής» και «αληθής» είναι όροι της γλώσσας αντικείμενο L, ενώ οι όροι «ψευδής-στην-L1» και «αληθής-στην-L1» είναι όροι της μεταγλώσσας, δεν εμφανίζεται αντίφαση.

1.4.4 Σχέση γλώσσας –σκέψης

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η γλώσσα και η σκέψη σχετίζονται στενά μεταξύ τους. Οι σκέψεις εκφράζονται στις γλωσσικές διατυπώσεις, και συχνά η σχέση μεταξύ γλώσσας και σκέψης περιγράφεται μεταφορικά λέγοντας ότι η γλώσσα είναι το ένδυμα των σκέψεων. Ωστόσο, το συγκεκριμένο μεταφορικό σχήμα αποδίδει μια προτεραιότητα στη σκέψη έναντι της γλώσσας, για την οποία μπορούν να διατυπωθούν αντιρρήσεις. Περιγράφοντας τη γλώσσα ως το ένδυμα της σκέψης, υπαινισσόμαστε πως η ταυτότητα των σκέψεων είναι πρότερη και ανεξάρτητη των γλωσσικών διατυπώσεων με τις οποίες οι σκέψεις εκφράζονται. Αντιρρήσεις στην προτεραιότητα της σκέψης έναντι της γλώσσας έχουν διατυπωθεί από την αρχαιότητα (Πλάτωνας, *Σοφιστής*, 263 E)¹⁰ και αποτελεί υπερασπίσιμη θέση ότι η γλώσσα αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση της σκέψης. Δεν μοιάζει να είναι δυνατή η εξατομίκευση των σκέψεων ανεξάρτητα από τη γλώσσα, καθώς οποιαδήποτε απόπειρα εξατομίκευσης μιας σκέψης (κάθε απόπειρα απάντησης στο ερώτημα: «τι σκέφτομαι;» ή «τι σκέφτεται ο τάδε;») απαιτεί τη χρήση γλώσσας. Ένα ερώτημα που απασχολεί τους φιλοσόφους είναι εάν υπάρχει η δυνατότητα μη-γλωσσικής σκέψης και εάν είναι δυνατόν να αποδώσουμε σκέψεις

¹⁰ «Λοιπόν πρώτα πρώτα η σκέψη και ο λόγος είναι το ίδιο πράγμα. Με μόνη τη διαφορά, πως ονομάστηκε από εμάς «σκέψη» ο διάλογος που γίνεται μέσα στην ψυχή με τον εαυτό της, χωρίς να συμμετέχει η φωνή, δεν είναι έτσι;».

σε άγλωσσα ζώα ή σε άλλους οργανισμούς.¹¹ Μολονότι συχνά αποδίδουμε πεπειθήσεις και επιθυμίες σε άγλωσσα όντα, τις οποίες διατυπώνουμε με τη χρήση δομημένων γλωσσικών διατυπώσεων, δεν μοιάζει εύλογη η υπόθεση ότι τα άγλωσσα ζώα χρησιμοποιούν ένα δομημένο σύστημα αναπαράστασης μέσω του οποίου επικοινωνούν μεταξύ τους το οποίο χαρακτηρίζεται από τα χαρακτηριστικά των ανθρωπίνων γλωσσών (αυθαίρετο, αφηρημένο, ανεξαρτησία από το ερέθισμα, ευρύτητα και ευλυγισία).

1.4.5 **Νόημα Ομιλητή-Νόημα της έκφρασης**

Μια ακόμη διάκριση που αξίζει να επιστημόνουμε και έχει προκαλέσει φιλοσοφική συζήτηση¹² είναι αυτή μεταξύ του νοήματος του ομιλητή και του νοήματος της έκφρασης. Μοιάζει ευνόητο πως οι γλωσσικές εκφράσεις δεν θα είχαν κανένα νόημα εάν δεν υπήρχαν πρόσωπα και διαπροσωπική επικοινωνία. Ωστόσο, αυτή η διαπίστωση δεν αρκεί για να δικαιολογήσει τη θέση ότι το νόημα μιας γλωσσικής έκφρασης καθορίζεται από το τι εννοεί κάποιος ομιλητής που χρησιμοποιεί τη γλωσσική έκφραση. Αν και στις περισσότερες περιπτώσεις το τι εννοεί ένας ομιλητής με μια γλωσσική έκφραση εναλλάσσεται με το νόημα της γλωσσικής έκφρασης –ένας ομιλητής της ελληνικής εννοεί με τη φράση «το λεωφορείο είναι γεμάτο» ό,τι σημαίνει η φράση αυτή στα ελληνικά- είναι φανερό ότι είναι δυνατό να υπάρξει διάσταση μεταξύ νοήματος ομιλητή και νοήματος γλωσσικής έκφρασης. Αποτελεί ζήτημα ποιο από τα δύο, το νόημα της έκφρασης ή το νόημα του ομιλητή είναι πιο βασικό. Άραγε, το νόημα της πρότασης «Το χιόνι είναι λευκό» καθορίζεται από ποιά πληροφορία ο ομιλητής έχει την πρόθεση να μεταδώσει στο ακροατήριό του χρησιμοποιώντας την πρόταση -νόημα του ομιλητή- ή, αντίστροφα, το τι εννοεί ένας ομιλητής που εκφωνεί αυτήν την πρόταση καθορίζεται από το νόημα της πρότασης; Θα πρέπει άραγε να θεωρήσουμε βασικό το νόημα της γλωσσικής έκφρασης και να επιχειρήσουμε μια προσέγγιση του τι εννοεί ένας ομιλητής όταν χρησιμοποιεί μια γλωσσική έκφραση στη βάση του τι σημαίνει η γλωσσική έκφραση; Ή θα πρέπει να ακολουθήσουμε την αντίστροφη πορεία; Κατά τον εικοστό αιώνα, οι περισσότερες –αν και όχι όλες- θεωρίες για το νόημα που εμφανίσθηκαν στο χώρο της αναλυτικής φιλοσοφίας λαμβάνουν ως βασικό το νόημα της έκφρασης. Διατείνονται ότι μόνο εφόσον έχουμε εξηγήσει αυτή την έννοια μπορούμε να ταυτοποιήσουμε το νόημα του ομιλητή. (Κάποια επιχειρήματα για αυτήν τη θέση θα βρείτε στην σχετική παράγραφο όπου παρουσιάζονται επιχειρήματα ενάντια στη θέση ότι το νόημα είναι υποκειμενική οντότητα).

1.4.6 **Κανονιστικότητα του Νοήματος**

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της έννοιας του γλωσσικού νοήματος που τη διαφοροποιεί από άλλες έννοιες νοήματος είναι ότι πρόκειται για έννοια κανονιστική. Αν και στο φιλοσοφικό προσκήνιο κατά τις τελευταίες δεκαετίες παρουσιάζονται απόπειρες μιας νατουραλιστικής εξήγησης

¹¹ Για υπεράσπιση μιας σύγχρονης έκφρασης της θέσης ότι υπάρχει δυνατότητα σκέψης δίχως γλώσσα, βλέπε Bennett, J. (1990), *Linguistic Behaviour*, Hackett P.C, Indianapolis.

¹² Grice H. P. (1957), "Meaning", *Philosophical Review*, 66, 377-388.

της έννοιας του γλωσσικού νοήματος, η έννοια του γλωσσικού νοήματος θα πρέπει διακριθεί από τις κατεξοχήν νατουραλιστικές έννοιες νοήματος (natural meaning). Προκειμένου να καταστεί κατανοητή η διάκριση μεταξύ γλωσσικού και νατουραλιστικού-φυσικού νοήματος ας δούμε δύο παραδείγματα. Η έννοιες νοήματος που εκφράζουν οι όροι 'σημαίνει' στις περιπτώσεις I) και II) δίστανται:

I) «Σύννεφο» σημαίνει σύννεφο'

II) 'Τα σύννεφα σημαίνουν βροχή', 'Αυτές οι κηλίδες σημαίνουν ιλαρά'

Οι προτάσεις της κατηγορίας II) εκφράζουν μια νατουραλιστική-φυσική σχέση ανάμεσα σε δύο φαινόμενα. Σε αντίθεση, με την πρόταση I) δεν βεβαιώνεται κάποια φυσική-νατουραλιστική σχέση ανάμεσα στην ακολουθία φθόγγων σ-ύ-ν-ν-ε-φο και στα σύννεφα. Η έννοια του γλωσσικού νοήματος είναι κανονιστική στο βαθμό που μπορούμε να μιλάμε για ορθή και λανθασμένη χρήση των γλωσσικών εκφράσεων.

1.4.7 Το νόημα ως ιδέα

Σύμφωνα με την παράδοση των εμπειριστών φιλοσόφων (Locke, Berkeley) το νόημα μιας γλωσσικής έκφρασης είναι μια ιδέα. Οι λέξεις είναι σύμβολα ιδεών και δύο γλωσσικές εκφράσεις είναι συνώνυμες όταν είναι σύμβολα της ίδιας ιδέας. Μια τέτοια άποψη για το νόημα δείχνει ευνόητη εάν αναλογισθούμε ότι συχνά οι γλωσσικοί όροι συσχετίζονται με κάποια ιδέα ή κάποιο νοητικό είδωλο, ώστε η χρήση του όρου προκαλεί στον ομιλητή ή τον ακροατή την παρουσία μιας ιδέας ή νοητικού ειδώλου. Αυτό συμβαίνει ακόμη και όταν το εμπειρικό αντικείμενο στο οποίο παραπέμπει ο όρος είναι απόν. Έτσι όταν ακούτε την λέξη «γάτα» παρουσιάζεται στο νου σας μια ιδέα ή ένα είδωλο μιας γάτας ακόμη και εάν στην περιφέρεια δεν βρίσκεται καμιά γάτα. Οι λέξεις συμβολίζουν ιδέες ή νοητικά σύμβολα. Ίσως ο λόγος για τον οποίο δεν κατανοείτε τη σειρά φθόγγων «Γκαβαγκάι» είναι ότι καμιά ιδέα και κανένα νοητικό είδωλο δεν παρουσιάζεται στον νου σας που να συσχετίζεται με τον ήχο «Γκαβαγκάι».

Μια τέτοια προσέγγιση του γλωσσικού νοήματος παρουσιάζει κάποια ανυπέρβλητα εμπόδια και η απόρριψή της θέσης ότι το νόημα είναι ιδέα, νοητικό είδωλο και εν γένει ψυχολογική οντότητα εγκαινιάζει τη σύγχρονη προβληματική γύρω από το νόημα. Κάποια προβλήματα που αντιμετωπίζει η εν λόγω προσέγγιση είναι τα ακόλουθα:

i) Η θέση ότι το γλωσσικό νόημα είναι ιδέα ή νοητικό είδωλο δεν είναι ισχυρή διότι δεν δύναται να εξηγήσει το νόημα όλων των γλωσσικών όρων. Παραδείγματος χάρη ποιά ιδέα ή ποιο νοητικό είδωλο παρουσιάζεται στο νου με την εκφορά γλωσσικών εκφράσεων όπως είναι οι λέξεις «εάν»

«και» «είναι». Δεν φαίνεται εύλογη η θέση υπάρχει κάποια ιδέα ή ψυχολογική οντότητα την οποία τέτοιοι όροι συμβολίζουν.

Επιπλέον η εν λόγω προσέγγιση είναι ανεπαρκής στο να εξηγήσει νοηματικές διαφορές μεταξύ κάποιων γλωσσικών εκφράσεων. Ας υποθέσουμε προς στιγμήν τη θέση ότι οι λέξεις είναι σύμβολα ιδεών ή νοητικών ειδώλων. Τότε ο όρος «χιλιάγωνο» θα είναι σύμβολο μιας ιδέας ή ενός νοητικού ειδώλου. Όμως πώς άραγε διαφέρει η ιδέα του όρου «χιλιάγωνο» από την ιδέα που συμβολίζει ο όρος «χιλια-συν-ένα-γωνο». Οι όροι «χιλιάγωνο» και «χιλια-συν-ενα-γωνο» διαφέρουν στο νόημά τους. Ωστόσο, εάν το νόημα είναι ιδέα ή νοητικό είδωλο, δεν φαίνεται πως μπορούμε να διακρίνουμε μεταξύ μιας ιδέας ή νοητικού ειδώλου ενός χιλιάγωνου από την ιδέα ή το νοητικό είδωλο ενός χιλια-συν-ενα-γωνου.

ii) Ένα μάλλον ανυπέρβλητο πρόβλημα της θέσης ότι το νόημα είναι ιδέα, νοητικό είδωλο ή εν γένει κάποια ψυχολογική οντότητα είναι ότι μια τέτοια προσέγγιση του νοήματος είναι απολύτως ανεπαρκής στο να εξηγήσει τη δυνατότητα γλωσσικής επικοινωνίας. Προκειμένου να είναι δυνατή η διυποκειμενική επικοινωνία μέσω της γλώσσας το νόημα των γλωσσικών όρων θα πρέπει να είναι δημόσιο και διυποκειμενικό. Η γλωσσική επικοινωνία καθίσταται δυνατή δυνάμει του ότι οι ομιλητές μιας γλώσσας αποδίδουν το ίδιο νόημα στις γλωσσικές εκφράσεις. Η συμφωνία και η διαφωνία, ο διάλογος, οι ερωτήσεις και οι αποκρίσεις που διατυπώνονται γλωσσικά δεν θα ήταν δυνατά εάν το νόημα των γλωσσικών εκφράσεων δεν ήταν διυποκειμενικά προσπελάσιμο. Εάν, σύμφωνα με την προσέγγιση του νοήματος που εξετάζουμε, το νόημα ήταν ιδέα, νοητικό είδωλο ή ψυχολογική οντότητα, τότε στο βαθμό που αυτά είναι υποκειμενικές οντότητες και δεν είναι δημόσια και διυποκειμενικά, η γλωσσική επικοινωνία θα ήταν φαινόμενο ανεξήγητο. Δεν είναι δυνατόν οι ιδέες και τα νοητικά είδωλα να αποτελούν το νόημα των γλωσσικών εκφράσεων, διότι πρόκειται για ιδιωτικές οντότητες, που ανήκουν πάντοτε σε κάποιο υποκείμενο και δεν είναι προσπελάσιμες από άλλα υποκείμενα. Χρειαζόμαστε μια θεωρία για το νόημα με την οποία να αναγνωρίζεται ο διυποκειμενικός και δημόσιος χαρακτήρας του νοήματος. Μια θεωρία σύμφωνα με την οποία το νόημα είναι ιδέα δεν είναι επαρκής για αυτόν τον λόγο.

2. Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Ελένη Μανωλακάκη, 2015. Ελένη Μανωλακάκη. «Φιλοσοφία της Γλώσσας. Εισαγωγή στη Φιλοσοφία της Γλώσσας.». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: opencourses.uoa.gr/courses/PHS1

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς

- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

